

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Артемов В.А. Психология речевой интонации / Интонация и просодия /: Лекции к спецкурсу / Москов. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. Мориса Тореза. – М., 1976. Ч.1. – 1976. – 76 с.
2. Артемов В.А. Психология речевой интонации / Интонация и просодия /: Лекции к спецкурсу / Москов. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. Мориса Тореза. – М., 1976. Ч.2. – 1976. – 87 с.
3. Белякова Л.И., Дькова Е.А. Заикание: Учебное пособие для студентов педагогических институтов по специальности «Логопедия». – М.: В.Секачев, 1998. – 304 с.
4. Понятийно-терминологический словарь логопеда / Под ред. В.И.Селиверстова. – М.: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 1997. – 400 с.
5. Проблемы детской речи – 1999: Материалы Всероссийской конференции. Санкт-Петербург, 24-26 ноября 1999. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И.Герцена, 1999. – 204 с.

УДК 376.42.016.811.161.2 (043.3)

СТАН СФОРМОВАНОСТІ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ В УЧНІВ 7-9 КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ НЕДОСТАТНІСТЮ

Геращенко С.І.

Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П.Драгоманова

У статті представлені результати дослідження стану сформованості комунікативних умінь, визначено рівні сформованості комунікативних умінь у розумово відсталих учнів 7-9 класів. Встановлена залежність сформованості комунікативних умінь розумово відсталих учнів від рівня оволодіння граматичними знаннями, зокрема з граматичної теми «Прикметник», та стану розвитку мовленнєвих умінь.

Ключові слова: комунікативні уміння, розумово відсталі учні, граматичні знання, мовленнєві вміння.

Ключевые слова: коммуникативные умения, умственно отсталые учащиеся, грамматические знания, речевые умения.

Key words: communicative abilities, mentally retarded students, grammar knowledge, speech abilities.

Серед завдань, що стоять перед сучасним навчальним закладом для дітей з інтелектуальною недостатністю є підвищення ефективності навчання і виховання учнів. У Державному стандарті спеціальної освіти, зазначено, що важливим компонентом життєвої компетентності учнів є реалізація комунікативного принципу який є провідним при вивченні української мови та передбачає вміння користуватися мовою як засобом спілкування. У контексті проблеми корекційної педагогіки дослідники А.К.Аксьонова, Л.С.Вавіна, М.Ф.Гнезділов, Н.П.Кравець, Л.Л.Логвінова, В.Г.Петрова, Г.С.Піонтківська, В.М.Синьов, З.Н.Смирнова, Н.В.Тарасенко, Т.К.Ульянова, М.К.Шеремет та ін. зазначають, що мовленнєвий розвиток учнів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів передбачає збагачення і активізацію словника; удосконалення граматичної будови мовлення; розвиток комунікативних умінь у різних формах зв'язного мовлення.

Для ефективного формування комунікативних умінь в учнів необхідним є граматичний матеріал [1]. Вивчення граматики, зокрема, граматичної теми «Прикметник» сприяє збагаченню мовлення в морфологічному і синтаксичному аспектах, і особливо великого значення має для упорядкування мовлення, усунення різноманітних мовленнєвих недоліків, формування комунікативних умінь, які передбачені нормами літературної мови [7].

Одним з головних завдань розвитку мовлення є збагачення словника розумово відсталих учнів прикметниками, які роблять мовлення більш точним і образним, а тексти висловлювання більш повними [6,7]. Це обумовлено, перш за все, лінгвістичними особливостями прикметників. Так як у сучасній українській мові прикметник є найбільш численною після іменника групою слів, які утворюються за рахунок виділення якості у формах відношень між особами, абстрактними поняттями, предметами і діями.

Прикметник, за визначенням А.П.Грищенка, - це частина мови, засвоєння якої робить мовлення учнів більш змістовним, різноманітним, образним, точним, виразним. Саме прикметник відіграє важливу роль у мовленні: він вказує на різні ознаки предметів і цим робить висловлювання більш точним і конкретним. Вибір даної частини мови обумовлений тим, що вивчення прикметників сприяє розвитку більш чіткого і диференційованого сприймання навколишньої дійсності [4].

Для розробки системи корекційної роботи з формування у розумово відсталих учнів комунікативних умінь необхідно було виявити стан сформованості комунікативних умінь та встановити залежність їх від рівня сформованості знань і мовленнєвих умінь про прикметник, а також визначити труднощі, які виникають в учнів під час використання прикметників у мовленнєвій діяльності.

Мета нашої статті полягає у тому, щоб встановити залежність сформованості комунікативних умінь від оволодіння граматичними знаннями, зокрема з граматичної теми «Прикметник», та стану розвитку в учнів мовленнєвих умінь.

Конкретними завданнями цього етапу дослідження були наступні:

- Виявити в розумово відсталих учнів ступінь засвоєння знань про прикметник.
- Дослідити стан сформованості в розумово відсталих учнів мовленнєвих умінь у процесі виконання різноманітних вправ.
- Вивчити залежність сформованості комунікативних умінь розумово відсталих учнів від ступеня засвоєння граматичних знань і розвитку мовленнєвих умінь у процесі вивчення прикметника.

Дослідженням було охоплено 360 учнів 7-9 класів загальноосвітніх закладів для дітей з інтелектуальною недостатністю м. Києва (№2, №16, №26), Київської області (Білоцерківська спеціальна загальноосвітня школа № 19 для дітей з вадами розумового розвитку), Львівської області (Львівська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат № 102), Черкаська область (Вільшанська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат). Експериментальну групу складали учні, які мали діагноз за сучасною класифікацією (МКХ - 10) «легка розумова відсталість».

Розробляючи методiku дослідження, ми враховували науково-методичні роботи В.І.Бадер, Л.С.Вавіної, Л.О.Варзацької, М.С.Вашуленка, Т.О.Ладженської, М.І.Пентелюк, Н.В.Тарасенко та ін., що стосувалися формування комунікативних умінь в учнів.

Відповідно до поставлених завдань дослідження складалося з двох етапів.

На I етапі розумово відсталим учням у лабораторних умовах пропонувалося виконати декілька блоків завдань, метою яких було виявлення їхніх знань про прикметник та наявність умінь використовувати останні у власному мовленні, працювати з деформованими реченнями, складати усну та письмову розповіді. При цьому також установлювався особистий контакт з досліджуваними, необхідний для подальшої роботи.

На II етапі розумово відсталим учням пропонувалося виконати 3 блоки завдань з метою вивчення рівня сформованості їхніх комунікативних умінь залежно від ступеня сформованості знань про прикметник, а також мовленнєвих умінь.

На основі аналізу показників, які дозволяють виявити стан сформованості в розумово відсталих учнів комунікативних умінь, та беручи до уваги розроблені в Державному стандарті критерії оцінювання навчальних досягнень учнів загальноосвітнього навчального закладу для дітей з інтелектуальною недостатністю (В.І.Бондар, Н.П.Кравець) та Державному стандарті загальноосвітньої середньої школи (М.С.Вашуленко, О.Я.Савченко), нами було визначено чотири рівні сформованості комунікативних умінь: високий, достатній, середній, початковий.

Проаналізовані і узагальнені результати дали можливість розподілити учнів на чотири рівні і встановити вплив стану сформованості граматичних знань і мовленнєвих умінь на сформованість комунікативних умінь розумово відсталих учнів 7-9 класів. При цьому було враховано індивідуально-типологічні особливості психічного розвитку розумово відсталих учнів.

Одержані результати виконання навчальних завдань дозволили дійти висновку, що ті учні, які відповідно до визначених критеріїв виконали завдання на високому і достатньому рівнях, мали якісні знання про прикметник та достатню мовленнєву базу як важливий механізм формування комунікативних умінь.

На основі аналізу одержаних у процесі дослідження даних було визначено кількісну характеристику сформованості в учнів комунікативних умінь (рис.1).

Найменший відсоток складають учні 5,8 % , які виконали всі завдання, допустивши найменшу кількість помилок. Вони на високому рівні володіють знаннями про прикметник, уміють добирати синоніми та антоніми, складають фразеологічні словосполучення, розуміють їх значення, складають розповідь, розкриваючи головну думку висловлювання, дотримуються структури висловлювання у процесі переказу, правильно розкривають тему і головну думку твору, складають розгорнутий діалог відповідно до запропонованої ситуації й мети спілкування, а також самостійно будують достатньо повні тексти, дотримуючись вимог щодо структури висловлювання.

Водночас не всі учні, віднесені до високого рівня, виконували завдання без помилок, утім вони приймали допомогу вчителя і, спираючись на неї, самостійно виправляли помилки. Це свідчить про наявність у них значних навчальних можливостей.

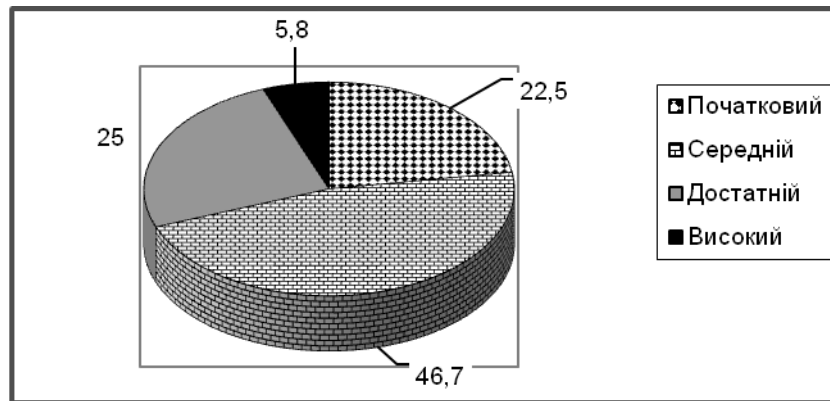

Рис. 1. Рівні сформованості комунікативних умінь учнів 7-9 класів в умовах традиційного навчання (у %)

Особливий інтерес становлять учні 25 %, які досягли достатнього рівня сформованості комунікативних умінь. Вони володіють певними знаннями про прикметник, уміють добирати слова протилежного значення, хоч і відчувають певні труднощі при підборі слів близьких за значенням, самостійно складають та розуміють фразеологічні словосполучення. Втім досліджувані не завжди синтаксично правильно узгоджують слова в реченні. У процесі складання розповіді, дотримуючись структури висловлювання, вони не розкривають причинно-наслідкові зв'язки, переказують текст без проникнення в його зміст, порушують граматичну цілісність тексту. Володіючи вмінням складати діалог відповідно до запропонованої ситуації й мети спілкування, вони потребують постійної стимуляції з боку вчителя. Без такої допомоги репліки діалогу не завжди відповідають заданій темі.

Одержані дані дозволяють констатувати, що в учнів, які виконали завдання на достатньому рівні, мовленнєві знання та вміння, необхідні для формування комунікативних умінь, в цілому сформовані, проте практичні мовленнєві вміння не усвідомлені, механічні, відсутня мотивація та творчий підхід до виконання завдань, що негативно впливає на формування комунікативних умінь. Однією з причин цього є недосконалість методики викладання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах для дітей з інтелектуальною недостатністю. У програмі з української мови для загальноосвітнього навчального закладу для дітей з інтелектуальною недостатністю не передбачено розділу з формування комунікативних умінь на уроках української мови, що і призводить до того, що ці вміння в учнів не формуються на належному рівні. Нерідко вчителі на уроках вимагають від учнів лише зв'язності та послідовності викладу не пояснюючи, як цього досягти, не застосовуючи спеціальних тренувальних вправ, спрямованих на мотивацію потреби у висловлюваннях. За цих умов у розумово відсталих учнів не формується намір розповідати за заданою темою, відповідати на запитання, пояснювати свої бажання тощо. Тому на уроках української мови в загальноосвітньому навчальному закладі для дітей з інтелектуальною недостатністю великого значення набуває використання таких життєвих ситуацій, які стимулюють мовленнєву діяльність учнів.

До середнього рівня віднесено 46,7 % досліджуваних, які, не маючи достатніх знань про прикметник, при узгодженні прикметників з іменниками допускають суттєві помилки, не мають чіткого уявлення про слова протилежного та близького значення. В учнів цієї категорії спрощена структура висловлювання, спостерігаються лексико-граматичні порушення. У більшості з них не сформовані вміння послідовно, логічно та адекватно розкривати тему висловлювання, приймати допомогу вчителя у вигляді запитань та ілюстрацій, самостійно без плану переказувати зміст прочитаного, пов'язувати репліки діалогу між собою. Характерною особливістю комунікативної діяльності учнів, віднесених до середнього рівня, є те, що речення будуються аграматично, репліки неповні, нерозгорнуті і здебільшого однослівні, не супроводжуються жестами, мімікою, інтонацією, що ускладнює взаєморозуміння співрозмовників. Ставлення учнів до діалогу пасивне, активність і бажання брати участь у розмові низька. Самостійно, без спонукання вони не виявляють бажання та інтересу до виконання навчальних завдань, потребують постійного стимулу і контролю за діяльністю з боку дорослого.

Ці труднощі зумовлені несформованістю потрібних знань та умінь учнів, а також недостатністю загального і мовленнєвого розвитку, що суттєво позначається на успішності виконання завдань. Навчальні можливості учнів цієї групи низькі.

До початкового рівня належать 22,5 % досліджуваних. Ці учні не мають чітких знань про граматичні ознаки прикметника, відчувають труднощі при узгодженні прикметників з іменниками, не мають чіткого уявлення про слова протилежного та близького значення, прослухане чи прочитане вони переказати не можуть, відчувають труднощі у відповідях на запитання до змісту тексту, допомогу не використовують, пасивні, байдужі до змісту

тексту, потребують постійної стимуляції та допомоги з боку вчителя; самостійно не можуть продовжити діалог на запропоновану тему, будують окремі репліки діалогу, але вони не відповідають запропонованій ситуації та меті спілкування, не звертають увагу на зміст діалогу, потребують контролю та стимулу до мовленнєвої діяльності. Розповіді будують у вигляді окремих, не пов'язаних між собою речень. Навчальні можливості представників даної групи дуже низькі. Вони потребують у процесі навчання постійного індивідуального підходу.

Як показали результати дослідження, рівень сформованості комунікативних умінь у розумово відсталих старшокласників, як і в дітей з нормально розвинутим інтелектом, перебуває в прямій залежності від ступеня засвоєння знань і розвитку мовленнєвих умінь учнів у процесі вивчення прикметника. Як свідчать дані дослідження, у тих учнів загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з інтелектуальною недостатністю, у яких більш розвинуті пізнавальні можливості та мовлення (високий і достатній рівень), комунікативні вміння сформовані на достатньому рівні. В учнів, у яких ці знання й уміння сформовані недостатньо (середній і початковий рівень), комунікативні вміння знаходяться на початковому або середньому рівнях розвитку.

У практиці формуванню комунікативних умінь, як правило, приділяється недостатня увага. Не акцентується належна увага педагогів на необхідності цієї роботи в пояснювальній записці до програм і методичних посібниках з розвитку мовлення учнів.

Як показали результати дослідження, в учнів загальноосвітнього навчального закладу для дітей з інтелектуальною недостатністю недостатньо формується мовленнєвий досвід, необхідний для здійснення тих мовних узагальнень, які забезпечують формування комунікативних умінь.

Також у ході експериментального дослідження було встановлено, що якість оволодіння комунікативними вміннями розумово відсталими учнями знаходиться в прямій залежності від рівня сформованості мовленнєвих умінь. Учні загальноосвітнього навчального закладу для дітей з інтелектуальною недостатністю, в яких більш розвинені мовленнєві уміння, значно краще оволодівають комунікативними вміннями. Характер утруднень при виконанні завдань в основному відповідає глибині недорозвитку мовлення.

Аналіз результатів дослідження вказує на те, що майже 70% розумово відсталих старшокласників оволоділи комунікативними вміннями на середньому і низькому рівнях. Доведено також, що рецептивними видами діяльності (аудіювання, читання) вони володіють краще, ніж продуктивними (говоріння, письмо); в учнів недостатньо розвинуті мовленнєві вміння, що ускладнюють розвиток комунікативних умінь, мовлення їхнє лексично збіднене використанням прикметників, відсутня мотивація та активність у процесі виконання завдань.

Проведене дослідження показало, що у розумово відсталих старшокласників недостатньо сформовані граматичні знання і мовленнєві уміння, що безпосередньо впливають на формування комунікативних умінь в цих учнів. Це стало підставою для розробки експериментальної методичної роботи з формування комунікативних умінь у розумово відсталих старшокласників засобами використання різних методичних прийомів і вправ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аксенова А.К. Методика обучения русскому языку в специальной (коррекционной) школе : учеб. для студ. дефектол. ф-тов. педвузов / Алевтина Константиновна Аксенова. – М. : Гуманит.изд.центр ВЛАДОС, 2002. – 320 с.
2. Вавина Л.С. Развитие зв'язного мовлення учнів 5-9 класів допоміжної школи / Людмила Сергеевна Вавина. – К., 2001. – 124 с.
3. Грищенко А.П. Прикметник в українській мові / Арнольд Панасович Грищенко. – К.: Наукова думка, 1978. – 207 с.
4. Положення про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку: [затв. наказом МОН України від 15.09.2008 р. № 852] // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України : Офіц. вид. МОН України. - 2009. - № 1/3. - С. 69-92 .
5. Смирнова З. Н. Развитие речи учащихся вспомогательной школы в связи с изучением имени прилагательного: учеб. пособие / З. Н. Смирнова. – М., 1971. – 86 с.
6. Тарасенко Н. В. Обогащение русской речи учащихся младших классов вспомогательной школы именами прилагательными : автореф дисс. ... канд. пед. наук. : 13.00.03. М., 1973, – 22 с.